

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬNІСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ ПРИРОДНИЧИХ ПРЕДМЕТІВ

A Окреслена сутність діяльнісного підходу. Представлені основні результати підготовчого етапу дослідно-експериментальної роботи з проблеми реалізації діяльнісного підходу у навчанні природничих предметів.

Ключові слова: діяльність, діяльнісний підхід, природничі предмети, дослідно-експериментальна робота, підготовчий етап.

Актуальність публікації. Успішність реалізації довгострокових перспектив розвитку освіти України пов'язується з формуванням конкурентоспроможної, самостійної, творчої, активної, мобільної особистості, вмотивованої до самонавчання, оволодіння досягненнями сучасної науки і технологій, інтеграції в національний і світовий простір. Важому роль у розвитку цих та інших рис підростаючого покоління має відігравати природнича освіта, про що свідчать відповідні компоненти стандартів.

Рівня освіченості, що відповідає потребам часу, можна досягти за умови спрямованості навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань із різних навчальних предметів, успішної адаптації людини в соціумі, професійної самореалізації, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти. Відтак сучасна українська школа має надати учням можливість самостійно навчатися, розвиватися й удосконалюватись в окреслених напрямах. Вирішення цих завдань можливе при організації навчального процесу на засадах діяльнісного підходу, який є альтернативним методу інформування, пасивного застосування учнями знань і дозволяє досягти освітніх цілей, що втілюють потреби суспільства і держави.

Зважаючи на актуальність і важливість окресленого напряму Полтавським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського впродовж 2014 р. відповідно до наказів Департаменту освіти і науки Полтавської облдержадміністрації № 396 від 08.12.14 р. і № 402 від 12.12.14 р. на базі Шишацької спеціалізованої школи І-ІІІ ст. імені В.І. Вернадського було ініційовано дослідно-експериментальну роботу з теми «Реалізація діяльнісного підходу у навчанні природничих предметів».

Зазначений проект, крім теоретичного обґрунтування, розроблення і експериментальної апробації моделі навчання природничих предметів на засадах діяльнісного підходу, виявлення й теоретичного обґрунтування педагогічних

умов реалізації цього підходу у навчанні природничих предметів, націлений на вирішення низки практичних задач. Основні з них стосуються розроблення науково-методичного захисту навчання природничих предметів на засадах діяльнісного підходу, різноманітних завдань для формування методологічних знань і навичок проектно-дослідницької діяльності, інструктивних карток (правил, вказівок) для організації дослідницького практикуму й навчальних проектів, технологічних карт уроку.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз сутності проблеми діяльнісного підходу, генезису у вітчизняній і зарубіжній теорії, стану педагогічної практики вказує на її неоднозначність і різноплановість. Висвітленням різних аспектів діяльнісного підходу займалося широке коло дослідників. Засадами розвитку проблеми стали дослідження фізіологів початку ХХ ст.: В.М. Бехтерєва, І.П. Павлова, І.М. Сеченова. Психологічний зміст поняття розкрито в працях А.В. Брушлинського, Л.С. Виготського, О.М. Кабанової-Меллер, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, В.Д. Шадрікова, Г.І. Щукіної. У вітчизняній педагогіці проблема діяльнісного підходу знайшла відображення в роботах Ю.К. Бабанського, Л.В. Занкова, М.І. Махмутова, М.М. Скаткіна, Н.Ф. Тализіної та ін.

Ученими досліджена сутність діяльності, її структурні компоненти, властивості й умови їх взаємодії; виявлені умови ефективного впровадження діяльнісного підходу в навчально-виховний процес. Діяльнісний підхід схарактеризовано через розроблені теорії і концепції: розвивального навчання (Д.Б. Ельконін і В.В. Давидов), поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін), формування перцептивних дій (А.В. Запорожець), проблемного навчання (психологи Д.М. Богоявлensький, З.І. Калмикова, Т.В. Курдячев, О.М. Матюшкін, Н.О. Менчинська і дидакти М.О. Данилов, І.Я. Лerner).

Для організації дослідно-експериментальної роботи нами використані рекомендації А.Т. Ашерова, С.У. Гончаренка, А.А. Киверялга, А.Д. Новікова.

Мета статті полягає у представленні змісту підготовчого етапу дослідно-експериментальної роботи «Реалізація діяльнісного підходу у навчанні природничих предметів» і його основних результатів.

Основний виклад статті. Підготовчий (перший) етап експерименту тривав упродовж травня-грудня 2014 р. і передбачав виконання низки послідовних і паралельних кроків:

- вивчення нормативних документів, науково-методичної літератури, досвіду діяльності практиків з метою окреслення напряму дослідження;

- теоретичне осмислення досліджуваної проблеми, обґрунтування актуальності обраної теми дослідження, виявлення суперечностей і проблем, постановка мети і конкретизація завдань;

- розроблення програми, подання заявики, написання наказів;

- вивчення можливостей і діагностика готовності навчального закладу до проведення експерименту;

- організаційна і науково-теоретична підготовка педагогічних працівників школи;

- розроблення моделі навчання природничих предметів на засадах діяльнісного підходу в Шишацькій спеціалізованій школі І-ІІІ ст. імені В.І. Вернадського.

Попри наявності значного обсягу загальнотеоретичних робіт і практичних розробок актуальність заявленої теми не викликає сумнівів і на сучасному етапі. Свідченням тому є зміст навчальних програм освітньої галузі «Природознавство» для початкової (2011 р.) і основної (2012 р.) школи [1; 2; 3].

Зокрема, у програмі з природознавства для 5 класу зазначено, що пріоритетом у формуванні в учнів загальнонавчальних умінь і навичок і ключових компетенцій має стати «діяльнісний підхід, використання для пізнання навколошнього світу різних методів і прийомів, робота з різними джерелами інформації для розв'язування проблемних завдань». Програмами самостійних предметів природничого циклу конкретизовано вимоги до реалізації діяльнісної складової: сприяння застосуванню природничих знань на практиці, оволодіння дослідницькими вміннями, вдосконалення експериментальних навичок, розвиток пізнавальних інтересів, спрямованих на отримання нових знань про живу природу тощо.

Важливість дослідження навчання природничих предметів на засадах діяльнісного підходу зумовлена і необхідністю усунення суперечностей, що мають місце в практиці роботи загальноосвітньої школи між:

- потребами сучасного навчального процесу, зорієтованими на всебічний розвиток особис-

тості, формування системного світогляду та пізнавальних компетенцій і домінуванням у навчальному процесі усталених методик і технологій, орієнтованих на традиційне засвоєння певного обсягу знань;

- помітним теоретичним розробленням проблеми діяльнісного підходу в психолого-педагогічній науці і недостатнім темпом оновлення компонентів сучасної системи навчання природничих предметів на засадах діяльнісного підходу;

- спрямованістю сучасних програм, шкільних підручників і посібників на максимальне застосування у навчанні різноманітних методичних засобів і прийомів і неготовністю більшості вчителів до їх застосування і втілення;

- зростанням уваги до змісту, обсягу та рівня оволодіння учнями природничими знаннями, зумовленої реаліями науково-технічного і соціального розвитку, і вивченням у школі незначної кількості накопиченої людством інформації, недостатнім формуванням цілісних знань, умінь і поведінкових компонентів діяльності.

Актуальність проблеми, потреби практикізмінювати принципи й підходи до роботи, зазначені протиріччя дозволили на підготовчому етапі дослідно-експериментальної роботи:

- окреслити сутність проблеми дослідження, що полягає в реалізації діяльнісної парадигми оновленого змісту державних стандартів і програм з предметів освітньої галузі «Природознавство» за умов низького темпу розвитку сучасних методичних підходів до навчання природничих предметів у загальноосвітній школі;

- уточнити мету роботи і завдання, предмет і об'єкт дослідження;

- означити гіпотезу, відповідно до якої реалізація діяльнісного підходу у навчанні предметів природничого циклу буде ефективною за умов зміщення акцентів у навчанні природничих предметів від споживацької позиції учнів до діяльнісної, окреслення структури та організації системи навчання предметів природничого циклу на засадах діяльнісного підходу, розроблення особистісно зорієнтованого, діяльнісно-розвивального, дидактико-методичного забезпечення навчання природничих предметів, організації взаємодії системи навчання предметів природничого циклу на засадах діяльнісного підходу із зовнішнім середовищем.

Успішність і ефективність експериментальної діяльності значною мірою залежить від можливостей педагогічного колективу до освоєння та впровадження інновацій. Готовність педагогів Шишацької спеціалізованої школи І-ІІІ ст. імені В.І. Вернадського до інноваційної діяльності покладена в основу експерименту, виявлена за

методиками «Вивчення здатності педагога до саморозвитку» (за Є.І. Роговим), «Оцінка рівня інноваційного потенціалу педагогічного колективу» (модифікація методики Т.В. Морозової) і «Здібності педагога до творчого саморозвитку» (за І.В. Нікішиною). Детальний аналіз результатів анкетування педагогів школи за окремими показниками зазначених методик представимо в наступних публікаціях. Нарешті обмежимося загальним висновком, який засвідчив створення сприятливої для проведення дослідно-експериментальної роботи атмосфери в школі та підтверджив бажання педагогічного колективу до участі в дослідно-експериментальній роботі згідно з його програмою.

Побіжно з'ясовували стан теоретичної підготовки вчителів навчального закладу з питань змісту природничої освіти в сучасній школі, особливостей організації вивчення програмового матеріалу з природничих предметів, принципів побудови й моделювання змісту навчальних програм тощо.

Аналіз результатів опитувань, бесід, спостережень, колективної експертної оцінки вказав на недостатній рівень обізнаності вчителів із питань упровадження сучасних державних освітніх стандартів: системи вимог стандартів освіти, які ґрунтуються на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів і відображені в результативних складових змісту освітніх галузей. Було з'ясовано, що для вчителів головною залишається знання-модель, орієнтована на формування знань, умінь, навичок. При цьому педагогічні працівники недооцінюють важливість формування і розвитку універсальних навчальних дій, методологічних знань і дослідницьких умінь засобами навчальних предметів освітньої галузі «Природознавство»; недостатньо уваги звертають на організацію мотивації рефлексії на навчальному занятті; інколи уникають виконання в повному обсязі практичної складової навчальних програм, проектних і дослідницьких видів діяльності. Значна частина педагогів не проводить постійної цілеспрямованої діяльності щодо формування вмінь самостійної діяльності учнів.

Тому одним із перших завдань експериментальної роботи було проведення низки заходів (інструктивно-методичних нарад, семінарів, лекторіїв, консультацій), з метою роз'яснення суті й ролі діяльнісного підходу у навчальному процесі під час вивчення природничих предметів у початковій і основній школі; опрацювання нормативної бази, пошук і розроблення ефективних шляхів реалізації діяльнісного підходу в навчанні природничих предметів; вироблення стратегії роботи колективу навчального закладу щодо реалізації основної методології державних освітніх стандартів. Свідченням

підвищеної уваги вчителів навчального закладу до дослідно-експериментальної роботи став обмін досвідом із розроблення фрагментів навчальних занять із природознавства, фізики і хімії з використанням проектної та дослідницької діяльності учнів – технології реалізації діяльнісного підходу, що дало можливість окреслити проблеми і сформулювати перспективи цієї діяльності.

Теоретичне опрацювання науково-методичної літератури, вивчення досвіду діяльності вчителів-практиків на підготовчому етапі дослідно-експериментальної роботи дозволило охарактеризувати діяльнісний підхід як спосіб навчальних дій, які можуть сформуватися тільки в результаті навчальної діяльності, і кінцеву мету навчання. Знання учнів мають бути результатом їх власних пошуків. Тому перед учителем поставлене завдання з організації цього пошуку, управління і розвитку пізнавальною діяльністю школярів.

На підготовчому етапі експериментальної діяльності розпочата робота з проектування моделі навчання природничим предметам на засадах діяльнісного підходу. Представимо нижче основні її концептуальні положення.

Пріоритетною метою кожного навчального заняття природничого циклу є розвиток умінь і навичок учня, застосування на практиці здобутих знань із предметів.

Основні принципи навчання предметів природничого циклу на засадах діяльнісного підходу узгоджуються із загальними принципами навчання і виховання, педагогічного дослідження і відображені сучасні тенденції розвитку освіти в Україні. Це принципи гуманізації освіти, особистісно зорієнтованого навчання, природовідповідності, варіативності, включення особистості в діяльність, конструктивної цілісності, детермінованості педагогічного процесу, реалістичності, педагогічної ефективності.

Міжпредметна інтеграція забезпечує взаємозв'язок і єдність усіх компонентів системи навчання природничим предметам (складної, відкритої, нестабільної, нелінійної, здатної до самоорганізації та якій властивий обмін з навколошнім середовищем), етапів її проектування та реалізації на практиці. Ще В.О. Сухомлинський зауважував, що міжпредметні зв'язки стосуються не тільки змісту фактичного матеріалу, скільки характеру розумової праці [5]. Реалізація міжпредметних зв'язків по вертикальній та горизонтальній сприяє систематизації та міцності знань, формуванню узагальнених навичок і вмінь. Перефразуючи Менделеєва, можна сказати, що той, хто володіє фактами, буде мати купу звалених у безладді цеглин; хто озброєний методами пізнан-

ня – зможе побудувати з них гарний будинок.

У межах міжпредметної інтеграції актуалізується поняття «метапредметність» як принцип інтеграції змісту освіти, спосіб формування теоретичного мислення й універсальних способів діяльності, що дозволяє забезпечити формування цілісної картини світу у свідомості школяра.

Організація проектної і дослідницької діяльності, проблемного навчання – продуктивних і оптимальних технологій створення активного творчого діяльнісно зорієнтованого освітнього середовища в сучасній загальноосвітній школі, – надає учням можливість вибору різноманітних, якісно специфічних і привабливих варіантів освітніх траєкторій і забезпечує право вчителя на самостійність у виборі навчальної літератури, форм, методів і засобів роботи, їх адаптацію в навчальному процесі.

Зміна співвідношення в навчальному процесі між повідомленням знань і розвитком умінь самостійно набувати і застосовувати ці знання, домінування самостійної роботи як вихідного етапу у формуванні компетентності уміння вчитися.

Перехід від контролю, корекції та оцінювання до самоконтролю, самокорекції та самооцінювання.

Висновки. Представлені зміст та результати підготовчого етапу дослідно-експериментальної роботи регіонального рівня, яка проводилась на базі спеціалізованої школи I–III ст. імені В.І. Вернадського Шишацької районної ради і полягала в теоретичному обґрунтуван-

ні, проектуванні й експериментальній перевірці системи навчання природничим предметам на засадах діяльнісного підходу. В результаті проведеного дослідження на першому етапі була визначена методологія дослідження, розглянуті концептуальні ідеї проектування моделі навчання природничим предметам на засадах діяльнісного підходу; започаткована продуктивна дискусія з проблеми діяльнісного підходу як ефективної стратегії навчання природничих предметів серед учителів природничих дисциплін загальноосвітніх навчальних закладів області.

Найближчі *перспективи дослідження* полягають в обґрунтуванні полікритеріального підходу дооцінки різних складників проблеми; розроблені програми моніторингу досягнень учнів; формуванні контрольних та експериментальних вибірок учнів; створені відповідного дидактичного забезпечення; подальшій науково-теоретичній підготовці педагогічного колективу до дослідно-експериментальної роботи.

Список використаних джерел

1. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів : Природознавство; Біологія. 5–9 класи. – Київ : Вид. дим «Освіта», 2013. – 64 с.
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів : Хімія. 7–9 класи. – Київ : Вид. дим «Освіта», 2013. – 32 с.
3. Природознавство. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи / Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – Київ : Вид. дим «Освіта», 2012. – С. 186–203.
4. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т.2. – Київ : Рад. школа, 1976. – С. 489.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції : 07.03.2015

Буйдіна Е. А. Реализация деятельностиного подхода в обучении естественным предметам.

(A) Определена сущность деятельностиного подхода. Представлены основные результаты подготовительного этапа опытно-экспериментальной работы по проблеме реализации деятельностиного подхода в обучении естественным предметам.

Ключевые слова: деятельность, деятельностиный подход, естественные предметы, опытно-экспериментальная работа, подготовительный этап.

Buidina O. O. Realization of activities-based approach in training of natural subjects

(S) The essence of activities-based approach is defined. The main results of a preparatory stage of the research and experimental work on the problem of realization of the activities-based approach in training of natural subjects are presented.

Key words: activity, activities-based approach, natural subjects, research and experimental work, preparatory stage.